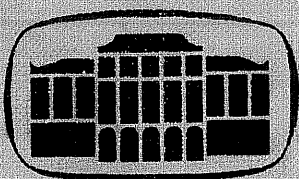

**VILĀG
IRODALMI
LEXIKON**

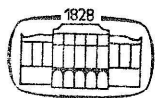
**VILĀG
IRODALMI
LEXIKON**

Grog-llv

4

VILÁGIRODALMI LEXIKON

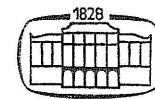

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

VILÁGIRODALMI LEXIKON

NEGYEDIK KÖTET

Grog — Iv

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1975

folyamat a személyiség érzelmi együtt-mozgásában, mindezen viselkedésmódok, helyzetek, érzések elképzelésében és érzelmi megélésében zajlik. E folyamatban az olvasó személyisége képzetben megél olyan helyzeteket, amelyekbe a valóságban sohasem jutott vagy esetleg nem is juthat el, mintegy magára próbálhat olyan viselkedésmódokat, amelyek számára még ismeretlenek. Az olvasás élményszerűsége tehát a hős személyiségén át és személyiségének különböző szituációkban való megmutatkozása révén az olvasó személyiségét fejleszti, viselkedés- és élménypotenciálját növeli. ○ A hős személyiségének irodalmi kidolgozása az irodalmi mű rangjának, művészi értékének függvénye. Az azonosulás létrejöttéhez gyakran elég néhány sematikus személyiségvonás, amilyen akár a ponyvairodalom hős-ábrázolásaiban található. A nagy regények hőseinek személyisége sokrétűen, lélektani ellentmondásaival együtt jelenik meg, az azonosulás ilyenkor nehezebb, az olvasói személyiség fejlettségétől jobban függ, de nagyobb élményt, nagyobb személyiséghatást jelent. ○ *Irod.*: J. G. von Hahn: *Sagwissenschaftliche Studien* (1876); O. Rank: *Der Mythos von der Geburt der Helden* (1909); H. M. Chadwick: *The Heroic Age* (1912); Lord Raglan: *The Hero* (1936); Ch. Baudouin: *Le triomphe de héros* (1952); C. M. Bowra: *Heroic Poetry* (1952); Nagy P.: *Újabb elbeszéléseink pozitív hőse* (ÚH, 1953); J. de Vries: *Betrachtungen zum Märchen* (1954); J. Campbell: *The Hero with a Thousand Faces* (1956); Nagy P.: *Regényirodalmunk a szocialista realizmus útján* (1956); Szabolcsi G.: *Írói szemlélet — pozitív hős* (Író és valóság, 1956); P. Radin: *The Trickster* (1956); Je. M. Meletyinszkij: *Geroj volsebnj szkazki* (1958); J. de Vries: *Heldenlied und Heldensage* (1961); V. Schirmunski: *Vergleichende Epenforschung* (1961); Tóth D.: *Életünk — regényeink* (1963); F. Stanzel: *Typische Formen des Romans* (1964); A. Taylor: *The Biographical Pattern in Traditional Narrative* (*Journal of the Folklore Institute*, 1964); Diószegi A.: *A pozitív hős mint esztétikai probléma* (Elvek és utak, 1965); Danyi G.: *Gondolatok a pozitív hősről újabb szépprózáink néhány alkotásának tükrében* (*Studia Litteraria*, 1966); P. G. Bogatirjev: *Szvoje-obraznoje beszmertije piceszkovo geroja* (AETHN, 1966); H. Markiewicz: *Az irodalomtudomány fő kérdései* (1968); Lukács Gy.: *Művészet és társadalom* (1968); Cl. Lévi-Strauss: *L'homme Nu*

(1971); R. Wellek—A. Warren: *Az irodalom elmélete* (1972). *Buda Béla*

hósdal: tulajdonképpen → *hősének*, ill. → *epikus ének*; a magyar irodalomtudomány a német *Heldenlied* ('hős-ének') elnevezés második felének (*Lied*, 'dal') félreértésével használta.

Voigt Vilmos

Hósea; *Hósea ben Böéri* ('Böéri fia', apai név); *Ószée* (görög névforma); *Osee* (latin névforma); *Hóseas*, *Ozeás* (magyar névváltozatok); (i. e. 8. sz.); héber próféta. A neve alatt fennmaradt könyv az → *Ószövetség* → *kánonjában* az ún. → *kispróféták* gyűjteményének része. Hósea szerzősége a lényegyet tekintve kétségeken felül áll. ○ Hósea az i. e. 10. sz. végén kettészakadt héber állam északi részén, Izráelben élt. Sorsáról közelebbi adatok nem maradtak fenn, az azonban valószínűnek látszik, hogy hivatásos próféta volt. Első beszédei i. e. 780 körül tartotta, az utolsókat i. e. 730 körül; működése Izráel történetének egyik nehéz időszakára esik. Prófétai beszédei (könyvének 4—14. fejezete) főként II. *Jeroboám* király (786—746) politikájával foglalkoznak. Nincs igazi politikai érzéke, szemben nagy kortársával, a júdai *Jesaiával*; eszménye, a Jahvéhez hűséges, sivatagi, elszigetelt Izráel, a régmúlt legendáinak tulajdonít programértéket. Beszédei legtöbbször az Izráel „gyermekkorára” utaló mondatokkal, a sivatagi vándorlás nosztalgikus felidézésével kezdődnek. Az ország helyzetét megvetően a bűn, a paráznaság szavakkal jellemzi. Izráel államának törekvését, hogy szilárd helyzetet teremtsen a szíriai kisállamok között, hogy vazallusi kötelezettségvállalással enyhítse az asszír veszedelmet, vagyis a vallási motiváltságú különállás megszüntetését, s ezzel egy bizonyos szíriai—föníciai szinkretizmus kialakulását felháborodottan utasítja el. A paráznaság nála Jahve megcsalása; az idegen istenek tisztelete a legszörnyűbb bűn a szemében. Politikai állásfoglalásai inkább általános szidalmak, felháborodások, háborgások, mintsem gyakorlatias ítéletek: nem számol a realitásokkal, nosztalgikusan kezelt — már elege idealista — eszményeiből indul ki. Költői hangja azonban roppant hatásos. Beszédei versben íródtak; a 2 + 2; 3 + 2; 3 + 3 ütemes verssorokat kedveli. Csodálatosan gazdag a képalkotásban, szörnyű fenyegetéseit hatásos képekbe öltözteti.

Olyan leszek hozzájuk, mint az oroszlán, mint a párduc, lesben állok az úton, lecsapok rájuk, mint a kifosztott medve,

feltépem szívük burkát,
felfalom őket ott, mint a nőtényoroszlán,
a mező vadja szaggatja szét őket.
(13. fejezet, 7—8. vers)

Képeinek szaggatott egymásutánja árulja el szenvedélyességét, már-már pszichopatologikus, monomániás indulatait. Efraim, azaz Izráel, „meg nem fordított (— azaz odaégett—) lepény” (7:8); „esztelen, balga galamb” (7:11); „kiszáradt fa” (9:13); „betört üsző” (10:11); „szület evő” (12:1); stb. Nem leír: megjelenít; nem elmond: képekkel ábrázol. Nyugtalanító hatása, mely még enyhülést, vigasztalást, isteni szeretetet ígérő szavait is áthatja, képeiből ered. Izráel-képei csak akkor szelídek, békések, szinte idillikusak, ha a hajdankorról szól. ○ A könyv 1—3. fejezete prózai elbeszélés részben harmadik, részben első személyben Hósea házasságáról. Jahve parancsára parázna nőt vett el, s gyermekeinek beszélőneveket adott: Jezreel, ami egy szörnyű gyilkosság színterére utal (vö. *Királyok* 2. könyve, 9. 22—27.); *Ló-rúháma* ('Nincs nyugalom') és *Ló-ammi* ('Nem a népem'); a nő elhagyja, de Hóseának vissza kell fogadnia; ott-hon bezárja, s végül is megbékél vele. Hósea a történetet allegóriának használja, Jahve és Izráel viszonyára vonatkoztatja. Az allegorikus értelmezés miatt az egész történet konstruálnak látszhatna, valószínűbb azonban, hogy mégis életrajzi. Hósea felesége, Gómer, a kanániai kultikus prostitúció „parázna nője” lehetett. Így érthető meg Hósea prófétai beszédeinek leggyakoribb motívuma, Izráel hűtlenségének, paráznaságának emlegetése; saját házasságából, élete nagy hűtlenségi élményéből meríthette a próféta azt a tapasztalatot, amellyel országa vallási—politikai helyzetét is magyarázni törekedett. ○ *Irod.*: P. Humbert: *Osée le prophète bedouin* (*Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses*, 1. köt., 1921); Ch. J. Lindblom: *Hosea literarisch untersucht* (1927); H. G. May: *An Interpretation of the Names of Hosea's Children* (*JBL*, 55. köt., 1936); H. W. Wolff: *Hoseas geistige Heimat* (*ThLZ*, 81. köt., 1956); H. Frey: *Der Aufbau der Gedichte Hoseas* (*Wort und Dienst*, *Jahrbuch Bielefeld*, 5. köt., 1957); H. H. Rowley: *The Marriage of Hosea* (*BJRL*, 39. köt., 1956—1957); W. Rudolph: *Präparierte Jungfrauen? Zu Hosea 1* (*ZAW*, 75. köt., 1963); M. J. Buss: *The Prophetic Word of Hosea* (1969); J. F. Craghan: *The Book of Hosea. A Survey of Recent Literature...* (*Biblical Theology Bulletin*, 1. köt., 1971).

Komoróczy Géza

hősének: *hősi ének*: az emberiség legáltalánosabb irástalan, elbeszélő költészeti műfaja, amely kiemelkedő hősök küzdelmeit, kalandjait, esetleg egész élettörténetét énekekben adja elő. A fejlődés kezdeti szakaszán egyetlen tárgya van, a hős házassága: az ifjú hős kiindul házából, s szörnyek legyőzése után elnyeri a „neki rendelt” feleséget. Ez a téma a fejlődés további során kibővül a hős születésének csodás körülményeivel, gyors növekedésével (aminek következtében pl az altaji hősénekekben a hároméves hős már teljes értékű férfi, aki az egész világegyetemet megrázó küzdelmet vív ellenfeleivel; a görögök már eredeti jelentőségét némileg elhomályosítva tartották fenn ezt a témát a gyermek Héraklész és a lernai hidra birkózásának mondájában). Egyes énekekben próbákat kell kiállania, mielőtt első kalandjára — felesége megszerzésére — kiindul. Kalandjai találkozások és szörnyű párviadalok; archaikus szövegekben szörnyekkel, később fokozatosan vitézekkel. Fejlettebb korban újabb témák csatlakoznak az előbbiekhöz: feleségének, esetleg nővérének elrablása és visszaszerezése küzdelmes kalandok sorozata után; földi és túlvilági kalandjai után visszatérve felesége lakodalmára érkezik, legyőzi az idegen vitézt, s visszanyeri asszonyát; felesége vagy nővére és anyja idegen vitézzel szövetezik ellene, a család feje ellen; s ebből keletkeznek küzdelmei: az Altaj türk-mongol népeinek gyakori témája, hogy egy idegen vitéz megöli a hős szüleit, elhajtja népét és jószágát, de a gyermek megmenekül, felnőve bosszút áll a rablón, visszaserzi uralmát és jószágát. A fejlődés következő állomása, hogy a különböző kalandok ciklussá szerveződnek, amely a hős egész életútját elmondja: csodás születését, gyors növekedését, első harcait, házasságát, többrendbeli kiindulását kalandokra (visszaszerezni elrabolt feleségét vagy más sorszerű feladatot megoldani); ilyenkor a történet lezárt részek után újra kezdődik, tehát a cselekmény több fonálból szövődik össze. Végül elmondják halálát; ez azonban ritka, mert a hős többnyire „halhatatlan”. Halál helyett inkább megdicsőülés a vége: átalakul csillaggá vagy más örök természeti jelenséggé. ○ Ezek a témák is jelzik, hogy a hősénekekben nem reális életszemlélet irányítja az eseményeket, hanem mitikus világkép. A hőst és kalandjait egy ember előtti, világteremtés-korabeli időbe helyezik, s ezt sokszor már a szöveg kezdősorai nyíltan kimondják, pl. az altaji

sórok énekeiben (Ölen Tajdzsiról): „Réges régen ezelőtt, a mai nemzedék előtt, a korábbi nemzedék után” (vagyis bizonytalan, hogy mikor), „abban az időben, amikor a földet teremtették”. Igen sok hősének az „első ember” tetteiről szól, akit égi istenapja küld el a földre (pl. a voguloknál), vagy aki az egész emberiség őse. Kezdeti fokon mindig egyedül szerepel, egyedül vívja harcait, ellenfelein kívül nincs is más szereplőjük az énekeknek. Legfeljebb szüleit említik az ének kezdetén, vagy nővérét, aki mágikus segítőtje, előre tudja a jövőt, s kijelöli feladatait. De küzdelmeit egyedül vívja meg: vagyis személyébe sűrítve az emberiség szerepét, ill. az emberiséggel azonosított törzs, nép. Ennek megfelelően a vele történő dolgok is az emberiség sorskérdései: harcai a természeti erővel. Mikor pedig az ember fokozatosan úrrá lesz a természetén, és jut ereje arra, hogy társai ellen folytasson harcot, elnyomja a másik népet, vagy legalább fenyegetse, akkor a hős szerepe az „ellenesség” legyőzése lesz, a hódítástól való oltalmazás vagy annak megbosszulása és a „rend” helyreállítása. Vagyis „emberiség” helyett a „nemzet”, a „nép” kerül a hősének középpontjába. (S a népi epika utolsó nagy műfajában, a *balladában* már az egyes ember kerül az érdeklődés gyújtópontjába.) A „nép sorsa” azonban csak áttételesen, mitizált átértelmezésben lesz a hősének tárgya, amelynek világképe kezdettől fogva a fejlődés késői szakaszáig mitikus. Ennek a mitikus stílizálásnak legfontosabb és legáltalánosabb fogása a túlzás, a hős és a harcok mitikus felnagyítása. Ezt már azzal is eléri, hogy a hőseket túlvilági lényektől származtatják. Mindenekelőtt azonban erejüket túlozzák, s ez már külső megjelenésük arányaiban is kitűnik: szemük – válluk közt óriási a távolság, lépteik alatt besüllyed a föld, fegyverük nagysága akkora, hogy több ember sem képes fölemelni, egymást térdig, övig, nyakig verik a földre, párviadaluktól megrendül a világmindenség stb. Mitikus hősénekekben az ellenfelek túlvilági szörnyek – pl. több fejű sárkányok, amelyek azonban ember módra lovagolnak, harcolnak –, később szörnyű erejű „ellenséges” hősök, hasonlóak az ének főhőséhez, csak „rosszak”. Viadaluk ősi módra birkózással történik, a győztes felemeli ellenfelét az égig, és földre sújtja (ennek átköltött formája Héraklész küzdelme Anteuszal); az még akkor is így történik, amikor már fegyveresen ábrázolja őket a szöveg. Ilyenkor ledobják páncéljukat, fegyvereiket és úgy

fognak hozzá a birkózáshoz. Későbbi az olyan megoldás, hogy előbb kipróbálják fegyvereiket, s csak mikor nyíl, dárda, kard, nem fogja testüket, akkor kezdenek birkózni, vagy eleve választást engednek nyíl, kard és birkózás között. A mitikus hősök azonban, akárcsak ellenfeleik, nemcsak emberalakban folytatják küzdelmeiket, hanem alakot is tudnak váltani, sőt mást is el tudnak varázsolni, mint a mesék hősei: különböző állatalakban menekülnek és üldözik egymást. Gyakran a lovak képekre erre, szárnyas, repülni tudó paripák, melyeknek segítségével túlvilági rétegekbe – föld alá és föld fölé – jut el a hős. Ezek a témák és motívumok nagy egyezést mutatnak bizonyos tündérmesék tartalmával és motívumaival. Ezért egyes szovjet kutatók (*Zsirmunszkij* és követői, még Mo.-on is) a hősénekek ezt az archaikus fajtáját, különösen a szibériai türkmongol énekeket *hősmesének* nevezik. Ez a szóhasználat azonban figyelmen kívül hagyja azt a nagy különbséget, amit a hősének énekelt volta jelent formai tekintetben a prózai mesével szemben, és azt a nagy hangulati különbséget, ami a mesélés mindennapi közvetlensége és a hősének ünnepélyes előadása közt áll fenn. Mindez legalább annyi műfaji különbséget jelent, a tartalmi azonosság ellenére, amennyi egy *Shakespeare*-dráma és a cselekményében feldolgozott olasz novella vagy latin életrajz közt van. A kalandok és a szörnyekkel folytatott küzdelmek gyakran a világra – a mindenség tengelye – körül folynak le, mindenképpen az emberiség központi, mitikus elképzelt és sűrített harcának vannak beállítva. Alvilági és égi lények – istenségek – folynak bele, sőt néha ellenük küzdenek. Ez a mitikus világ fokozatosan halványul a fejlődés későbbi szakaszaiban, de jellegzetes vonásai több-kevesebb átalakulással végigkísérik a hőséneket történelmének szinte egész folyamán. ○ Formailag megkülönböztető sajátossága énekelt előadása. Többnyire hangszer kíséretével, de mindig énekszóban adják elő; egy vagy (váltakozva) több énekes éneklí, a közösség egésze pedig hallgatja. Maga a szöveg lehet próza is, vers is, sőt a kettőnek állandó váltakozása is. A prózai szövegeket is sorokra tagolja azonban a dallam, még ha a rögtönzött – variált előadás következtében a sorok különböző terjedelműek is; a zenei sorok azért a jellegzetes dallamvonal és egyetlen határozott zenei zárlat miatt lényegében mindig azonosak, a forma tehát *sztyichikus*. Vannak olyan énekek is, ahol a prózai szó-

veget rövid verses bevezetés és záróformula keretezi be. A későbbi fejlődés meghozza a szövegsorok kiegyenlítő-dését és verses formáját is; de még ilyen esetben is visszatérhet a próza oly módon, hogy az énekes egy-egy hosszabb, lezárt verses rész után prózában is elmondja az ének tartalmát, mert az előadásmód sajátosságai – különleges énektechnika, kiejtési sajátosságok, különleges gégebeállítás, megszakított szavak és közbeékelte szóttagok – következtében nem érti meg világosan a hallgatóság. (Ilyenről tudunk pl. az altaji sóroknál.) A fejlődés végén teljesen verses szövegeket énekelnek az előadók, s a szövegsorok is egyenlőkké válnak, de versszaktagolás nélkül követik egymást. (Ez a klasszikus értelemben vett *sztyichikus* forma.) Egy hosszú költeményt többnyire ugyanarra a variált, egysoros dallamra énekelnek, de tudunk olyan mongol hősénekről is, amelyet kilencven különböző dallammal adnak elő: a különböző jellegű részeknek, formuláknak megvan a maguk külön dallama. ○ A hősének szövegét csak nagy vonásokban rögzíti az emlékezet: a cselekmény menete, a döntő részek *→formulaszerű* fogalmazása és a *→stílus*. Ezekből kell mindig újraköltöni variálva, a pillanatnyi ihlet hatása alatt. Ennek megfelelően egy-egy hősének terjedelme ugyanannál az előadónál is változó lehet: ha nincs kellő hangulatban (különösen ha gyűjtőnek mondja tollba), néhány száz sorba vonja össze azt, amit megfelelő környezetben, szabadon előadva és a hallgatóságtól ösztönözve egyre jobban kiszűri, és több ezer sorra duzzaszt föl. Olyan szerb hősénekeket, amelyeket korábban néhány száz sorban írtak le, M. Parry gramofonfelvételei 12 000 soros formában örökítették meg. (De tudunk jakut hősénekekről, amelyeket három egymás után következő teljes éjszakán át adtak elő.) Egy-egy ilyen előadás mindig valamely törzsi – nemzeti ünnepén vagy valamely feudális úr családi ünnepélyén, egyszerűval rendkívüli alkalmammal mehet végbe. Ha igen nagy jelentőségű az ünnep, vagy különlegesen bőkezű a mecénás, a hőséneket két – három énekes adja elő szerepek, ill. különböző jellegű részek szerint megsztva. Általános azonban az, hogy még a leghosszabb szöveget is ugyanaz az egy énekes adja elő. Ez természetesen rendkívüli emlékezőtehetséget és kitűnő rögtönző – fogalmazó képességet követel. Ezért már fejlődése kezdetétől külön specialistái vannak, az ún. „énekesrend” tagjai (*→dálnok*), akik csak a hősi epika előadását tartják magukhoz méltónak.

Ezért különböztetik meg a délszlávoknál máig a hőséneket (junačke pesme, ami az énekesrend kizárólagos repertoárját alkotja) és a nőneket (ženske pesme, amin lírai dalokat és nem hősi epikát értenek, pl. balladát). A fejlődés csúcán a könyvnyi terjedelmű közép-ázsiai nagy hősköltemények, *→eposzok* dálnokai már a világirodalom nagy költőinek színvonalát érik el. ○ Minthogy a hősének Eurázsia, Afrika és Amerika igen sok népénél egyaránt feltalálható, természetesen látszik, hogy a népek egymástól függetlenül alakították ki, eredetét tehát a társadalmi fejlődés egy meghatározott fokozatában kell keresni. Az angolszász irodalom is „hősi társadalom”-ról, „hősénekkorról” (heroic age) beszél (mint a *Chadwick* testvérek). A szovjet kutatók megkísérelték társadalmilag pontosabban meghatározni ezt a kort. V. J. Propp abból indult ki, hogy egyes kelet-szibériai ősnépeknél (pl. a giljakoknál) még nincs hősének, akárcsak más ősközösségi társadalmakban (pl. az ausztráliaiaknál, veddánál, tűzföldiek-nél), ellenben egyszerű történetek szólnak a személytelen „egy ember”-ről, aki eljut különböző természeti szellemekhez – nevük „erdő ura”, „víz ura”, „hegyek ura”, „állatok ura” (*→állatok ura-történetek*) –, s ezeknek pártfogása dús zsákmányhoz segíti, vagyis boldoguláshoz. Az ősközösségi népek láthatólag vágyaiknak és a természetből való függőségüknek adnak kifejezést ezekben a történetekben. A szomszédos fejlettebb népeknél (pl. a csukcsoknál) vagy esetleg ugyanannak a népnek fejlettebb énekeiben már „hős”-ről van szó, aki legyőzi a szörnyeket – s ezeknek a szörnyeknek alakjában világosan fel lehet ismerni a megelőző mitológiát, a „természet urai”-nak alakját, de most már legyőzendő és legyőzhető ellenség alakjában; s ezeknek a kezdeti hősénekeknek egyetlen témája a hős feleségyszerzése a szörnyek legyőzése után. Ugyanott megállapítható az ősközösségi nemzeti szervezete lazulása és családi közösségek kiemelkedése. Vagyis az epika a család – az új társadalmi – termelési egység – megalapítását és a természet felett uralmat szerző embert heroizálja. Ez a szellemes magyarázat jelenlegi ismereteink szerint elfogadhatóan hozza kapcsolatba a folklór jelenségeit a társadalmi tényekkel. Tovább finomítja a képet az a munka, amely egy másik ősközösségi folklórjelenséget von be a hősének kutatásába, az ún. *kultúrhéroszok* – művelődési hősök – mítoszait (Je. M. *Meletyinszkij*). Ezek az emberiség első kollek-

tív vívmányait dicsőítik, megszemélyesített „hősöknek”, „totemősöknek” tulajdonítva: a tűz feltalálását — ill. „megszerzését” — vagy a nap—hold ellopását az emberiség számára, fontos szerszámok „megszerzését”, amilyen az íj, háló, csónak, hangszer, továbbá a társadalmi intézmények, szabályok megalapítását. Amilyen mértékben ilyen „hőstetteket” s a hozzájuk kapcsolódó mitikus világot ábrázolják az énekek, amnyiban tekinthetők a hősi epika legkorábbi fejlődési szakaszából valóknak. A nagy hőselemek, —eposzok közül ilyen a *Kalevala*, a kaukázusi *Amirani*-ciklus (ahonnan a görögök Prométhész-mondája is származik), az Altaj vidéki türk-mongol énekek és a mezopotámiai *Gilgames* eposz. További fejlődés hozza az olyan témákat, amelyek népek egymás ellen vívott harcait tükrözik: elrablás, visszaszerzés, hódítás és védekezés. Az →eposz fokozatosan átalakul, az „emberiség” helyébe a „nép”, „nemzet” lép, s a természettel folytatott küzdelem helyébe az ellenséggel folytatott harc. Ennek a típusnak képviselője a görög *Akrítasz-dalok* ciklusa; irodalmi képviselője a *Roland-ének*. Nem védelem, hanem nemzeti kollektív harci vállalkozások, hódítások mesés emléke az orosz *Volh Vseszlavics bűlína*, a *Kalevala* pohjolai kalandja a szampo megszerzésére, irodalmi emléke pedig az *Ilász*. Egyidejűleg az énekek terjedelme is növekszik, a szereplők megsokasodnak, s a hősök mitikus vonásai is fokozatosan emberivé változnak. Az emberfeletti erő, a méretek túlzása egyre inkább az ellenfélre korlátozódik, s nevelés jelleget ölt. Végül a seregeket vezető — emberi, de kiváló — hős és a nemzetek összeütközése lesz az →eposz tárgya, közben egyre több helyet kap a szerelem ábrázolása is, lírai és leíró részek, reális életképek növelik nagyra az eposzt, s ennek a még írástalan, de óriásivá és reálissá fejlődött műfajnak „énekesei” már a hivatásos művészet csúcsait reprezentáló alkotók. Ez az fejlődési fok, amelyet évezredekkel ezelőtt a görögök érthettek el a homéroszi vagy azt közvetlenül megelőző időben. Az emberiség egyes részei évezredes különbségekkel érték el az itt jelzett fejlődés különböző állomásait, és különböző államokon jutottak el az írásbeli megörökítéshez: a *Gilgames* archaikus mitikus fokon, a homéroszi eposzok és a *Roland-ének* már műköltői színvonalon. A legtöbb európai népnél nem ismerjük azt a fejlődési szakaszt, amelyet a nagy középpásziai költő énekesek képviselnek, csak az éne-

kesrendnek irodalmi értelemben vett továbbfejlődését, bár sok népi hőseposz került utólag följegyzésre (*Edda-vers*, *Beowulf*, *Roland-ének*). Az udvari eposz-költők azonban még sokban hasonlítanak a korábbi énekesekre, pl. *Wolfram von Eschenbach*, aki írni nem tudott, s ugyanúgy diktálta írásba énekelni való eposzát, mint *J. Fazil*, aki az arab költők hagyományát követve maga nem énekelte versét, hanem rábízta külön énekes előadókra. Az orosz bilinák a hőselemek szintén kései, de már köznépvé vált változatai, amelyek az énekesrendtől függetlenné váltak (a jó bilina-énekese kb. a jó mesemondókhöz hasonlóan éltek a nép körében), és hasonló népi elterjedtsége volt a múlt században a *Kalevalának* is Karéliában. Nyugati népeknél a középkori *lovagi epika* folytatja irodalmi formában a hőselemek hagyományát: bennük a népi hőseposz irodalmi műfajjára emelkedett, aminthogy a homéroszi típusú, az ún. *klasszikus eposz* is évszázados hagyománnyá vált témákat dolgoz fel irodalmi stílusban (bővebben →eposz). ○ *Irod.*: H. M. Chadwick — N. K. Chadwick: *The Growth of Literature* (1932—1940); Th. Frings — M. Braun: *Brautwerbung* (1947); Th. Frings: *Europäische Heldendichtung*, *Neophilologus* (1949); C. Bowra: *Heroic Poetry* (1952); G. R. Levy: *The Sword from the Rock. An investigation into origins of epic literature* (1953); M. Parry — A. B. Lord: *Srpsko-hrvatske junačke pjesme* (1953—1954); V. J. Propp: *Russzkij geroiceszkij eposz* (1958); M. Csikovani: *Amirani*. *Gruzinszkij eposz* (1960); V. Schirmunski: *Vergleichende Epenforschung* (1961); I. V. Puhov: *Jakutszkij geroiceszkij eposz* Olonho (1962); Je. M. Meletyinszkij: *Proiszhozhgyenyije geroiceszkovo eposza* (1963).

Vargyas Lajos

○ Elégséges bizonyító anyag, fennmaradt szöveg nélkül is bizonyosra vehető, hogy a magyarságnak is voltak hősi énekei. Bár a keresztény kultúra ezt az irodalmat üldözte és irtotta, a nép között elég sokáig (legalább a 11. sz. végéig) tovább élhettek, s egyes témáik, motívumaik, sőt formai megoldásaik megtalálhatók a középkori latin nyelvű krónikákban, gestákban, sőt a magyar szentek legendáiban is. A korai — 11—12. sz.-i — történeti és hagiográfiai munkákban az első magyar keresztény királyok az ősi epika hagyományai szerint vannak megformálva, cselekedeteik, harcaik a hőselemek műfaji kellékei kíséretében vannak elénk állítva. A királyi, udvari *regösök*, *jokulátorok*

voltak e hagyomány legfőbb őrzői és továbbfejlesztői. ○ Az említett latin nyelvű munkákból két fő témakör bontakozik ki. Egyrészt a honfoglalással kapcsolatos hősi énekek: ezek legfontosabb témái a honfoglaló vezértörzs és a nemzet totémisztikus eredetmondái, az Álmosmonda, a csodaszarvasmonda. Kétségkívül e korból való a fehér ló mondája, valamint azok a történetek, amelyek a még nomád életet élő nép vezéreinek (*Lehel*, *Bulcsú*, *Botond*) hőstetteit, párvadiyait, esetleg bukását mondják el. E hősi tettek formái átkerültek a magyar nyelven továbbélő népköltészetbe, de más korokra, alakokra, más viszonyokra alkalmazva (pl. *Kerekes Izsák* története). A másik fontos témakör a magyar kereszténység első századának királyaival, hercegeivel — *István*, *Salamon*, *Béla*, *Géza*, *László* — kapcsolatosak. Bár ez már jokulátorepika, sok korábbi pogány motívumot őriz (pl. a szarvasmítosz). ○ Bár egyetlen hiteles (magyar nyelvű) összefüggő szöveg sem maradt fenn, az emlegetett motívumok csakis egy korábbi hősi ének gyakorlatából kerülhetek át (sokuknak a többi európai hősi énekek mása sincs). Hogy egységbe foglalt, eposzi méretű hősi ének létezett-e irodalmunkban, arra — bár már *Arany J.* feltételezte (1860-ban) — bizonyíték nincs. Egyes történet- és irodalomtudósok rekonstruálhatónak látnak egy hősi énekciklust, melynek darabjait talán egyetlen főhős (*Salamon* vagy *László*) kötötte össze. E ciklus nyomai az egyes későbbi krónikákban (főleg a *Képes Krónikában*) kétségtelenül észlelhetők, megoldatlan kérdés azonban, hogy az ősgesta írója komponálta-e a ciklus darabjait, vagy egy nagyjából kész eposzt tördelt szét. ○ *Irod.*: Sebastyén Gy.: *A magyar honfoglalás mondái* (1904); Kardos T.: *Középkori kultúra, középkori költészet* (1941); *Képes G.*: *A magyar ősköltészet nyomairól* (ItK, 1964).

Martinkó András

ho seng (kínai, kb. 'ráhangzó rímek'): régi kínai költői játék. A Szung-korban művelték kurtizánok. Lényege: megadott témára vers rögtönzése. Mivel sok régi forrás a vulgáris → *paj hua* epika és színjáték előadási módjaival együtt említi, sokáig műfajnak vagy előadási formának tartották. *Csongor Barnabás*

hősepika: azoknak az epikus alkotásoknak az összessége, amelyek a nemzeti társadalom, a törzsi társadalmak, a katonai demokrácia, majd pedig a feudalizmus korabeli → *hősök* (az ún. *epikus hősök*), ill. a későbbi műeposzokban ezek

mintájára formázott irodalmi alakok tetteit beszélik el. Legkorábbi formája az *archaikus hősepika* fókán jelentkező *epikus ének*, *hőselemek*, amely a még nem állami szintű osztálytársadalmak költészetére jellemző, s amelynek hősei általában a kultúrheroszok vagy nemzeti hősök. A katonai demokrácia idején ebből fejlődik ki a *klasszikus hősepika*, amely a közösséget az ellenséggel szemben megvédelmező hősök tetteit örökíti meg. A hősepikának ez a típusa a kifejlett osztálytársadalomban, a feudalizmus idején is tovább él olyan esetekben, amikor az uralkodó osztályt és a köznépet egyaránt fenyegető ellenséggel szemben kell harcolni (*történeti énekek*, *vitési énekek*, *hősi balladák*). A hősepika e formái mind verses alkotások, ismeretesek azonban — bár kis számban — prózai történetek, ún. *hőmesék*, továbbá *hősmítoszok*, *hősmondák* is. E formák mind a *hivatásos irodalom* keretein kívül éltek, a *szájhagyomány*, a *dalnokok* tevékenysége őrizte meg őket, s elterjedt felfogás szerint a *hősepika* más, a hivatásos irodalomból származó formákat nem is foglal magába. Tágabb értelemben azonban mindenképpen ide kell sorolnunk azokat a *műeposzokat* is, amelyek a *szájhagyományozó* hősepika vitési hőseinek mintájára formázzák meg a maguk hőseit (a *komikus* és *diktikus eposzokat*, *állateposzokat* [→ *állatirodalom*] azonban nem). ○ (*epika*, *eposz*, *hős*, *hőselemek*) ○ *Irod.*: J. de Vries: *Heldenlied und Heldensage* (1961); Je. M. Meletyinszkij: *Az epikus költészet* (*Folcloristica*, 1971).

Szerdahelyi István—Voigt Vilmos

hősi ballada: néhány folklorisztikában (román, orosz) a harcokról szóló → *ballada* elnevezése. Másik neve *vitési ének*. Tulajdonképpen a kelet-európai → *történeti ének*, sőt a → *betyárballada* néhány alkotása is ide sorolható. ○ (→ *ballada*) Voigt Vilmos

Hosidius Geta [hoszidiusz] (? , 2. sz. vége — ?, 3. sz. első fele): latin költő. *Tertullianus* a kortársaként említi, s elmondja, hogy *Vergilius*-ból egy *Medea*-tragédiát állított össze. Ezt a művet azonosítják a *Codex Salmasianus*-ban név nélkül ránk maradt 461 soros *Vergilius*-centóval, mely csakugyan egy *Medea*-tragédia dialógusait és kórusát tartalmazza. Irodalmi értéke csekély, metrikai, nyelvi és tárgyi hibákkal van tele. ○ *Kiad.*: E. Baehrens: *Poetae Latinae minores* (4. köt., 1882).

Kapitányfy István

hősi-gáláns regény: → *gáláns irodalom*